

אשר ברש.

ח. נ. ביאליק*

גדל יוצריה של שירתנו הצעירה הוא בליספק ביאליק.
הוא נכנס אל מרקלין השירה כשבגדי ביהמ"ד עדיין עליו, יצא
מבפנים והתריע לפנים ולפיכך היתה גם שירתו משועבדת לאותם
תנאי-המקום, שמשם נחצבו. התסיסה הלאומית, הצמאון לאור,
כלומר, היציאה מן החשכה הגיטואית, מאלה נארגה הטלית שבה

(* מתוך הרצאה בשנת תרע"ב.)

העברית העתיקה, שתלה בנערותו את כל מגדלות דמיונו הנפלאים בחזיונות המקרא ובאגדה, שראה את גבורי ישראל מתוך שפופרת- המשורר הנפלאה שהיא אוצלת שלל צבעים וקושחת כתרים לכל עצם אהוב-נהיה למשוררו של "המאור שביהדות" של "רוח עמו הכבירה שגם בשבעה חיי חרפה רוק וכלמה שיכתה לא הוכישה חמדת נעוריה". באורות הנמצאות "אם יש את נפשך לדעת", והמתמיד" עלה ופאר ורומם עד למרומים את ביהמ"ד הישן עם ההתמדה העברית, את יפי נזירותו של ישראל-סבא עם קשיות רוחו כסלע לעמוד איתן נגד נחשולי החיים הקמים עליו בכך דור לבלעוו ולכלותו מן הארץ. אבל הוא לא יכול, כמו רבותיו הגדולים מגדולי ופרץ, לתאר המדות הללו ביחס של אמן מהור, בשלוח אפית ובכת-צחוק של קורת-רוח ולגלוג תמים הבא מטוב לב-הוא שיגון- היחיד כבר פעפע במצולות נפשו ועולמו, עולם משורר רחב-רוח, נודעוץ ביסודותיו מפני הרוחות התקיפות והאכזריות של הצער הפרטי, לא יכול לקבל את "הטובה ההיסטורית" הזאת בקידה ובתשוואות-חן כלפי המקום. המתמיד שלו הריהו בעיקר בריה שאין דוגמתה בעולם לדכדוך ולמסכנות, הריהו בעצם חלל התורה הישראלית שאינה חסה על בניה-נוזליה ומצותה תכבד עליהם עד ליהרג באהלה!

התבבו ימיכם הקבורים ובאים
 נשמתכם הרצוצה, רוחכם המיוגע?
 התאמרו לחיות פתמצית נשמתכם
 המלים היבשות הובישו לחכם?

אמנם מתנחם המשורר כשהוא בין-המצרים ורואה את כל תוקף הרעה רק בחשכת המצב, במצוק הסביבה, ואולם:

מה רבה הפרכה אלינו הביאה
 לו קרן אור אחת יחממה בקהה
 מה רבו הצבתיים ברנה קצרנו
 לו נשבה בכם רוח אחת נדיבה
 ופנתה את "הרבה של תורה" סוררנו
 וסללה נתיב חיים עד בית הישיבה...

אבל האין אלה דברים מן השפה ולחוף? האין אלה תנחומין הבאים רק בכדי "להמתיק את הרושם"? מי כמיהו יודע כמה עלבון נשמה ועלבון-חיים מונחים ביסודה של הישיבה, של היידיהספון! אך בהמשכו של השיר "המתמיד" שבא אחרי חמש עשרה שנה, ב"לפני ארון הספרים" גלה את הלוש בהתגלות-לב אנזרית ויתאר את העלבון הזה בדברים מקפידים:

ואני לשוא, כגנב במחפתך,
 בלי גר ופנס עם האת נששתי
 בתוך מחלות עפר ובמחשבים,
 ואחפור יום ולילה את קבריכם
 חסר והלך לבקש שפוני חיים
 מחוץ לגבול שרשיהם ומתחתם,
 והם פעת הריא מני והלצה
 על עיר ומתים, על הר וגבע רגשו
 ולעיני כל המאורות רעיש פנים,
 ופעמים שבע חזרו על מחולם
 ויעבו עד קצוני גם המונם
 ולאני לא הגיעה גם בת-קולם.

וכדעתו כבר שהוא "פליט קברים" הוא שוטח כפיו לכוכבים ונפשו תבקש, מנחה, שלות עולם והוא מדבר אליהם תחנונים:

נתעטפה בת-שירתו של ביאליק.

רבים הגדירו אותו משום-כך בשתי מלים: "משורר לאומי" ואף אני איני מכחיש שביאליק הריהו כולו לאומי, אבל במובן אחר לגמרי, במובן שכל מה שהושר ע"י משורר עברי ובשפה העברית, הרי זה בכלל שירה לאומית. וכאן רצוני להתעכב משהו על "השירה הלאומית" כביכול, שנוצרה אצלנו במשך כמה וכמה דורות: כמדומה שלשום אומה ולשון אין שירה לאומית כזאת אשר לנו. במובן שירה אנו מבינים יצירה לאומית, שבה משתקפים חיי האומה, גבורתה וחולשתה מעלותיה וחסרונותיה, צערה וגעגועיה, כוז שיש לגויים, מעין אלה שיצר גיטה לגרמנים, או מיצקיביץ לפולנים, בעוד שהשירה הלאומית שלנו עד היום הזה, ועד בכלל, אינה אלא- על אדות העם, שירה שהיא יותר פרוסגודה מאומנות, ולפיכך מן ההכרח שהיא גם שטחית ויש די-מקום שתהא שבלונית, שלא תהא אפילו רצינית ויוצאת מן הלב. רוב "השירים הלאומיים" שלנו עושים את הרושם כאלו נתחברו בשביל נשפים לדקלמציה. יש שהפטום שבהם מגיע למדרגה אמנותית ידועה, ביחוד אצל ביאליק, אבל אין עדיין הפטום עצמו עושה את היצירה. אבל למה לי להרבות דברים על יצירת-כזו, יבוא מי שעסק בה רוב שנותיו וידבר בעצמו*: "עתה, עם שקיעת החמה" הגיעה כמדומה השעה, שהשירה הלאומית תקפל את טליתה ותצא להתפלל ערבית בביתה ביחידות. כל מה שיש בו מכה היצירה הפיוטית של האומה ואישיה הריהו בכלל שירה לאומית. מן הלב העברי תצא ואל הלב העברי תשוב ויציאתה כביאתה עושה רושם בלבבו שר העברי הצעיר, שהתחיל, כמדומה, לבקש אף הוא את תפקידו ככר "הלבבות" שבעולם. אנו עומדים עתה בשעת נעילה גדולה לחיינו, נעילה של יום כפור ארוך וגדול, אלפים שנה שנוכס יום-כפור. אלפים שנה רצופות אנו עומדים בתפלה, עומדים ונוכים, עומדים ופתודים, ואין אנו יודעים על הטאותיו של מי רב לנו! מעונים אנחנו עיפים אנחנו, השופר רועד ביד, "הבעל תוקע", העדיין לא הגיעה השעה? —

כן, כבר הגיעה השעה, לא רק להיות כוס בין חרבות שאינו "משבר הלבבות" אלא גם להיות "זמיר על ענף עץ הדר המשמח אלהים ואנשים". העם כבר נלאה לשמוע מפי המשוררים ש"ציון היא חלקם ומשושם" ושהם "אוהבים אותה ומתאנים אליה". את האהבה הזאת הביע באמנות שאין דוגמתה עוד הלוי הגדול וכל המוסיף גורע. העם כבר נלאה לשמע גם את הקינה על היותו "חציר יבש, ציץ נובל" וגומר, את הקינה הזאת הביעו ביתר שאת עוד חזיונו הנצחיים. בכלל אין העם רוצה שידברו עליו כ"כ הרבה, שיפתוהו לאהב. אין זה עוד אותו העם הפסיבי שיסכים לישב בחנוק ידים ולהסכים לדברי הקינה והרנה על חשבוננו. ככל אורגניזמוס חי ומפותח דורש הוא מזונות, ובזמן שבגינו הולכים ומבקשים להם מזונותיהם בספריות אחרות אין אנו יכולים לבנו אל- הצעקה הנושנה, תהא גם פטחית על אחת שבע!... אף הכונה החנוכית שבדרך זו מוטעית היא מעיקרא. הבלטת המומים והטעמתם התמידית עוד תגדיל אותם ותרבה את רפיון הרוח. כן, כבר הגיעה השעה שתוצר גם אצלנו שירה של ממש, שירה השואבת מכל מצפוני האדם והתבל, שירה שתזעזע את כל הלבבות בקרבנו. ותקופה זו כבר התחילה בחיינו. ביאליק שהשקיע כל כך הרבה כחות-נפש ואוצרות-המצאה "בשירה הלאומית" הנזכרת הכיר עכשיו, בשעת מנחה ליצירתו, את עותתו ומכה על לבו. "על חטא" והפרה זו היא-היא ששתקה את כנפיו והשרתה עליו יגון כבד כל-כך, יגון-היחיד, וזהו אנלי הפרגדיה היותר גדולה בחיי המשורר ביאליק.

ביאליק שקלט אל תוכו כספוג זה את כל חלקי הספרות (* ח נ. ביאליק במאמרו "שירתנו הצעירה".

ולרקיע התכלת פת יחידה באמצע
 עב יחידה לבנה וקטנה
 ובצדדי יום קנין גדד שחק שם ילד,
 ילד עזוב לנפשו רך יחיד וחולם—
 נאני הוא הילד מלאכי—

אמנם לא בפעם הראשונה ראה ביאליק בצאתו מבית
 המדרש את הטבע, הודו ויפעתו היו טבועים בנפשו עוד מימי
 ילדותו. אבל לא נשאר הילד זמן רב בכפר בחיק הטבע:

גמרא היתה לזקני שערות גולים ומעוכה
 ובגמרה—שתי שערות של זקנו הלבן
 חמי ציציות פסולות של טליתו הקטנה
 ומסמנים של הרבה טפוח חלב ושענה,
 ובגמרא הזאת, במעי אותיות מתות
 גדד פרפרה נשמתיו...

אותו הילד שגודל בחיק הטבע, שצפריריים ויערים היו משחקיו
 נכלא אחר כך בביה"מ הישן והישופע טחב, שצויר על ידו בשיריו
 „המתמיד“ ו„על סף ביה"מ“. שם נסתגף הילד, שם נחנקו הרבה
 מרגשותיו שם קהו קשריו עם הטבע, אבל הנפש שמעמה פעם
 אחת „מעץ החיים“ כמהה וערגה לטעום שוב, לטעום ולטעום.
 אף בהיותו כפוף על דפי הגמרא:

שונים היו השירים: על עב קטנה ובהירה
 עלי קרן-הזבג ועלי דמעה מזהירה
 עלי ציציות פסולות ועלי טפוח של שענה
 אף שיר אחר לא ידעה—שיר עלומים ואהבה...

את העלומים והאהבה טרם ידע המשורר בכפר. הרשמים שקבל
 שם לא היו רק בני עב קטנה, קרן-זחב, דמעה מזהירה וציציות
 פסולות. בגרות, התנגשות עם הטבע, עם החיים, עם האנושיות, אהבה,
 שנאה, אלה טרם ידע כי על כן תיגוק היה, ובהשתחררו כבר
 מכור ביה"מ ובצאתו לאויר העולם ואחר ק"ן טבילות בזהר, ערג
 לבו במסתרים לאהבה, לאותה האהבה שהיתה והזה הקושב העובר
 בחייהם וביצירותיהם של גאוני-השירה מתחלת כל הדורות ועד
 סופם. ברם, אין אותו הגוף המסוגף מסוגל לאהבה, אין אותו האסקיט
 יכול לטעם ממנה במובן הממשי ורק:

בלילות הצנועים שבתחלת כל החדש
 בהתפלל העולם על פגימת הלבנה
 היא (נשמת) מתרפקה בכנפה על שער האהבה
 מתרפקת דופקת ובוכיה בהשא
 ומתפללה על האהבה...

היא רק מתפללת על האהבה מבלי לדעת גם את מהותה:
 אומרים אהבה יש בעולם
 מה זאת אהבה?

ומשום כך אין שרידה-אהבה שלו, עם כל ברק גונייהם וחן
 העגבים שלהם מחממים ומתיזים זיקים משתפים במשך זמן כלאו
 נששמשו משהו כלי-הקבול שלו, ואח"כ כשיצא, לא ראה שוב את
 הטבע כמו שהוא, הטבע הירוק, הרענן רק האורות הכו את עיניו
 בסנורים, והוא מצייר את הטבע מתוך זכרונות הילדות שהדמיון
 מרובה בהם על התפיסה המציאותית. ולכן אין הוא תופס את
 המחזה בסקירה אחת, אין הוא מציין את התמונה בשרטוטים כוללים
 אלא הוא מציר את הפרטים, משברם לשברים ואת השברים הוא
 מנסף לרסיסים והרסיסים לשברים, ומומחיותו במקצוע זה התפתחה

ענוני, פוכבי אל, כי עצב אני!
 ונעימה מסוכת-עצב כזאת רועדת כבר בשירו הלבבי והיפה
 „על סף בית המדרש“, גם שם אנו רואים כבר את המשורר „הנשכ“
 והוא עיף וחלש, החיים „הרוגשים על עיר ומתים, על הר וגבע“
 לא יכלו לקלוט לתוכם את „פליט הקברים“. יינם הטוב שמעם
 קמעא לא חזק את עצמותיו, לא הוסיף לו כהגמרא ולא עורר
 בו כחות נודמים ליצירת ערכים חדשים, אלא נסך עליו רק שכרון
 והלמו לרגע, וכשם יינו והשכרון פג והלאות נתבלטה ע"י כך עוד
 יותר, הרי הוא חוזר אל פנתו הבודדה, אבל לא בתרועת-נצחון על
 שפתיו כיראם „כפוף ראש פני ומשמים“ ואינו יודע להרכנו של
 מי יבכה. והגאווה הלאומית המקיצה בו באותה שעה על המדות
 הנעלות שר עמו, על „הצלוחית של פליטון“ שיש לה סגולות
 נפלאות „כ"כ לבער את הרוחות ולטהר את הלכות מן הזוהמא
 המוסרית, הגאווה הזאת מוסיפה עוד כובד ליגון העצור שם—אין לך
 דבר מעורר רחמים יותר מהתפארות אמורה בלשון רפה וביחידות!
 איני יודע אצל ביאליק עוד שיר אחד שיועזע „כ"כ את הלב בטון
 האלגי שבו, דברים לבביים וצנועים אלה יש בהם „קדי להמית“
 הרבה יותר מכל השירים הנבואיים שלו מן המין „אכן תציר העם“,
 שם נשנות רק טענותיהם של הנביאים שסוף-סוף נתיחקנו מהן מרחק
 של קרוב לשלשת אלפים שנה ושהיו חטיבה אחת עם תור
 האלילים הפראי והמלא עלומי-עם. טענות צודקות אלו נשנות אמנם
 בצורה אחרת לגמרי ובתמונות פוטרות נעלות בלי ספק, אבל
 „התוך“ יונק מעולם רחוק קצת... ולפיכך נתקבלו שיריו אלה
 באהבה „כ"כ ע"י חניכי „החדר“ שהם חיים עוד את החיים הקדומים
 לכל מלואם והם קרובים לפטום זה ברוחם, בעוד שהאדם המודרני
 שנתחנך בבית מדרשה של ספרות אחרת אינו מתרשם מהם כולי האי.
 ואף בזה הרגיש המשורר וקרא ביאוש מר:

לא מצא תחתי סדן פשוטי
 ביאליק הגהו אולי הבטוי הכי נכון של רוח-העם וכל הקרעים
 והחולשות שמנו בעם מצויים גם בו, והודות לכח ההבעה הפלסטית
 שחונן בו נעשה לנו מובן „כ"כ, אבל לא בזה יתעשר עם. לדעתי
 צריך הגאון היוצר הגדול להיות כח אידיגבידואלי ענקי, הנותן לעמו
 ערכים חדשים, המעשיר את אוצרו התרבותי ביצירות נצחיות
 העומדות למעלה מכל זמן, ויצירות כאלו—על האמת צריך להודות—
 לא נתן לנו ביאליק הרבה. לא הרבה אבל יותר מחבריו המשוררים
 שקדמוהו. ועל זה אנו מחזיקים לו טובה וגאותנו עדיה—

ה. נ. ביאליק כשיצא מבין כתלי ביה"מ האפלים והקודרים
 לא נכנס אל טרקלין-החיים. כשדרכה כף רגלו על הסף אפפתו
 שפעת-האורות ונבלעה בכל רמ"ח אבריו, והרושם הראשון מעולם-
 החוץ שפעל עליו אז, מחלחל ועובר כחוט השני כמעט בכל יצירותיו.
 מן החיים עצמם טעם רק קמעא ובהיותו רחוק וברל מהם יצר
 לו מין השקפה מפישטת, דמיונית ואסקיטית עליהם. בשירתו אין
 אנו מוצאים את סביבת-החיים נמות-שהיא, מלבד בשירים מעטים
 ובכתביו הפרוזהיים.

רבים סוברים את השיר „שירת“ לה Curriculum vitae שלו
 ואני מוצא ששיר זה מתאים יותר לבת שירתו של אברהם רייזין,
 אין אנו שומעים בשיריו אותה אנתה-הדחקות שבלע על פרוסת
 הלחם שפרסה לו אמו, אדרבה בזכרונותיו הוא משתעשע עם צפרירים
 מאירים, טובל בנגהות, מתפלש בקרני השמש. דומני שביאליק
 הוא דוקא בן „פרבר העצים“ שכ"כ הפליא לצירו בצירוי הפרוזאיים,
 מאמין אני יותר לשירו היפה „ואם ישאל הפלאך...“ בשיר זה
 מספר לנו ביאליק כמעט כל חייו:
 יש בעולם קצר שאני מוקף חומת יערים
 ולקצר רקיע תכלת גלי מצרים בקיע

כל אחד מאפיל על עצמו בצמרתו
ומתהר לו בצנעא תרהור לבו.

יש כאן קצב, טוב טעם ומדה אומנותיים מסוכים בשלוח
עילאית. ואם יש אשר נמצא ביאליק תחת השפעתו של רבה
ברברחנא, השפעה שהביאה כנראה מבית המדרש, אין היא פוגמת
אצלו כ"כ את זוגהצבעים בשגם החום המזרחי הנוף מהם סובל
את ההגזמה במדה ידועה.

היצירה הענקית "מתי מדבר" המלאה כובד-ציורי וכח-דמיון
כביר ואויה להערכה מיוחדת. אבל איני יכול להתאפק למסור את
הרושם הכללי שהיא עושה. כמדומה שמי שקרא את השיר הזה
עם תאורי המדבר, האריה, הנחש, הדממה הלוהטת שבמדבר והסערה
המתמרת הרדיחול שבו, לא יוכל שוב לראות בדמיונו מחזות
אדה בצורה אחרת. ההקסמטרים המצוינים עוברים עליך כאורחות-
גמלים מקושטים ומעונים כל צרי וכל בשם יקר וכשעת קריאתם
מסתתמת הנשימה כבהיכל-קודש דומם.

אף "מגלת האש", זו היצירה שמפאת הקונצפציה חפנימית
היא מסוכסכת ובלתי-ברורה בכחית, תהו ובהו, אבל בפרטיה
הריהי משולה לערמה של מרגליות נוצצות גדולות וקטנות וכל
הרוצה ליטול בא ונוטל ממנה כרצונו וכשעמו.

ונמו שחדר וירד ביאליק לסוף רוחו של העם, שירי העם"
שלו, שהתמימות העממית והפקחות הטהורה שבהם בולטות כ"כ
(אלא שבזה שנתן להם צורה מלוטשה ביותר קלקלם מעט) כן
יודע הוא גם להאר מעשי ידי אמן את הטרגדיות הפעוטות שבחיי
היהודים הפשוטים הן בפרוזה והן בשיר. "הציור" הנפלא, תקות
עני" כמה לוקח לב הוא בהומור הנחמד הנסוך עליו!

ביאליק אינו הולך בדרך סדולה אחת ואין הוא מושל בכל
הצבעים. כשהוא אמתו הרי צבעיו בהירים צבעי הקשת, ערב של
זהב-תכלת וארגמן. על הצבעים האפלים, הקודרים, הכבדים והעמוקים
כנשמת העולם והאדם אין הוא שריט ולכן אין לילי-הסתיו עם גלחותיהם
תופשים מקום חשוב בשירתו. לובן השלג, בדולח-הקרה, זהב-
הקיץ, יוקרק-הפרדס, רמוגי-הזהב שבשמי-התכלת - אלה הם
המוטיבים המנצנצים כאבני-כדכד בשיריו המשובחים.

ביאליק דוקא אינו המשורר "שהוא תהרב הוא תלחב" כמו
שאמר היינה על עצמו, אלא משורר לירי רך במלא טובן המלה,
ובאחת מן האלגיות האחרונות שלו הוא ממשיל את עצמו "לזלזל
שצנח על גדר ויגם" והוא בוכה "לפרח שנשר ולפרי שנשל" ואנו
תפלה שהולזל היקר ירים את ראשו ויעשה לנו ברי-הורר!

במדה נפלאה ואומנתו התחדדה בצד זה באופן כ"כ נעלה עד שכל
זה נדמה לנו "למעשי תעתועים" בשיריו "זהר", "צפרירים", עם
פתיחת החלון".

נהמון זבובי רקמה קלילים פנוצות
על פנפי אור נוססים, פורחים, מנפנפים
מפרפפים דמם בקמה ומפרפפים
ילבינו, יאדימו, יצהיבו יפזו
גבלעים בגנה ושבים מתגלים
פמו יד משחקת זרקת הפנים
על ראשי צפרירי עתר פרחים תיים
פעודם פמחול הצי זהב מתלהלים
משחקים פזיקים, מקלקלים, זורקים,
לקול נוגני שדי, מקהלזת ניר זמר
התרגול הצלצל שחורגים ושורקים
ויצאים בצלצלים נפר ונתר
ומזעזעים האויר הלוהט ושוקט
ומרטט פרגש וברטט מסתחר...

העבודה! העינים כואבות מתעתועי-הזהרורים!

ויש שהוא מתנער "מאבק הישיבה" וכחות העלומים נעורים
בו וממלאים אותו שפעת אונים ואז הוא מגיע לידי תוקף פיוטי
נערץ, כמו "בשירי החורף" שלו, תוקף של אסיר שנתק את
שלשלאותיו והוא מגיה מכלאו:

הפקר, הפקר! הוי, הרפב!
שא גם אותי צלה ודאה
הטילני לערפובניה
ולרוח נפשי זדה,
צלח ונהג, לאן? אל תשאל
אחת היא - באשר שם
עוד יפעפע משהו תיים
ועוד רותח קורטוב דם...
אמנם בן ישיבה אני
מצחי שלג פני סיד
אף פחורף זה צברתי
פה פחת שריון גלדי.

כאן תוקף עומק הרגש ששר-החורף בכבודו ובעצמו שר את
שירת-האון שלו. ותמונה אחרת נתן לנו ביאליק שהיא ברי ספק
היחידה בספרותנו בדקות הציורית ובטון המכשף שבה, הלא היא
שירת "הברכה". כאן אנו מרגישים את התרכזות כל כוחותיו של
המשורר עד כדי התבטלות אישיותו. כל העולם נמוג באפסות
וכל חמודותיו התכנסו בברכה. כאן אי-אפשר לומר שביאליק לא
ראה או לא הרגיש את הברכה הנוגעת. בשעת קריאה תוקפך
הרגש שתמונה זו מסיני נתנה, כמעט שהיא למעלה מן הכח האנושי.

ובליל ירח -

פרבוץ תעלומה קבדה על החוש
ואור גנוז חרישי זולף בין עפאיו
התגנב ועבור על גזעיו
ורוקם שם פתבלת ובפסק
את רקמת פלאיו -
והם כל סבך והם כל אילן!